

„Itt kutatási szabadság van” Beszélgetés a 60 éves Öllös Lászlóval

(Kép: Fórum Kisebbségkutató Intézet)

60 éve, 1957-ben születtem Pozsonyban, de egész életemet a Csallóközben töltöttem. A korosztályodban, főleg vidéken, még sok volt az első generációs értelmiségi. A te családi háttered azonban eltért ettől.

Így van. Én második generációs értelmiségi vagyok, vagy néha úgy is szoktam mondani, hogy két és feledek generációs. Ugyanis az apai nagyapám Pápára járt a református gimnáziumba – abban az időben az érettségi már „párbajképessé” tette az embert, az volt a belépő a középosztályba, csak hát a világháború megakasztotta őt, ott kellett hagynia az iskolát. A nagyanyám még a leveleit is megmutatta nekem, olyanok voltak, mint Nyilas Misi levelei annak idején, nagyon nagy élmény volt olvasni. Tele voltak helyesírási hibával, és javarészt ennivalót kért. Valóban nagyon hasonlítottak Nyilas

Misi leveleire. Tehát nem véletlenül került az én édesapám egyetemre. Ez azért volt lehetséges, mert a nagyapám már értette a tanulás fontosságát. Gyerekkoromban azt láttam, hogy rendszeresen olvas, szépirodalmat, de mezőgazdasági szakirodalmat is, ami az akkori paraszti világban egészen egyedülálló volt. Ha csak tehette, rádiót hallgatott, tehát nagyon tájékozott ember volt, aki a nagyobbik fiát tovább taníttatta, mert látta, hogy van benne adottság, tehetség. A nagyapám egy életen keresztül nem bírta elviselni azt, hogy elveszték mindenét az államosítás idején, éppen amikor felemelkedett volna. Mivel ő szakirodalmat is olvasott, ezért olyan dolgokkal próbálkozott, amikkel a faluban senki sem. Elkézdett cukorrépát, sárgarépa-t termesztetni, szerződést kötött a diószegi cukorgyárral, elkezdett nagyobb távlatokban gondolkodni. Ő volt az első a faluban, aki taníttatta a fiát. Ezért mondom, hogy két és feledek generációs értelmiségi vagyok, mert a nagyapám már épp belépett volna ezen a kapun, a világ akadályozta meg abban, hogy még egy lépést tegyen, a fiát azonban tudatosan tolta előre. És hát édesapám, ő bizonyos értelemben polihisztor volt. Biológiát és földrajzot tanult. Eredetileg földrajzot és történelmet szeretett volna, de nem nyílt ilyen kombináció a főiskolán, ez már a kommunizmus időszaka, az ötvenes évek, nem lehetett bármilyen kombinációt választani. De végül érdekes módon a biológiát szerette meg jobban, bár eredetileg az érdekelte kevésbé, és vérbeli biológus lett

belőle, akit emellett mérhetetlenül érdekelt a történelem, az emberi társadalom mint olyan, és hát felépített magának egy nagy, mintegy kétezres könyvtárat, ami akkoriban szintén nem volt mindennapos. De újra mondom, ennek az alapjait ő még otthon látta. És hát én ebben nőttem, ezzel voltam körülvéve. Bármilyen könyvet levehettem a polcra, és elmélyedhettem benne. Ezzel telt az én gyerekkorom. Rengeteget olvastam, emellett nagyon-nagyon sokat beszélgettem édesapámmal. Meg rendkívül vonzottak az érdekes emberek, akik mások voltak, mint a kor átlaga, és megpróbáltam velük beszélgetni, megtudni, hogy ők miért olyanok, amilyenek.

Nagyapádról szólna említetted, hogy református családból származol.

Így van. Apai ágról.

Volt ennek jelentősége? Vagy ez egyszerűen egy tény volt, ami különösebben nem foglalkoztatott?

Volt jelentősége, ahogy a másik ágnak is. Én vegyes családból származom. Édesapám magyar nemes, hétszilvafás, sajnós (nevet), édesanyám viszont Morvaországból betelepült szülők gyermeke, akik az első republika idején jöttek ide egy nagy majorságba mint kolonisták, úgyhogy az anyai nagyapám Zlínből származott, az anyai nagyanyám pedig a Jeseniky túloldaláról, tehát Sziléziából. Ott van a családnak olyan ága is, amelynek német neve van. Valahogy megúszták a kitelepítést. Tehát származás tekintetében egy jó kis keveredés volt bennem, s ezt én tudtam.

Tehát ez beszédtema volt a családban...

Igen, ez abszolút beszédtema volt, ahogy mondani szokták aztán később, én vagyok a legrosszabb szlovák, egy személyben két oldalról kerítem be tulajdonképpen ezt a kicsi országot. A reformátusság az ott volt rettenetesen fontos, hogy az én apai nagyanyám, aki amúgy Hodosból származott, Dunaszerdahely mellől, egy nagyon-nagyon céltudatos, rendszerető asszony volt, aki emellett – hogy is mondjam – végtelenül szabályszerűen gondolkozott. Ezt nagyon nehéz leírni. Van az a kifejezés, hogy vastagnyakú kálomista – hát asszonyban ő volt ilyen. Bizonyos kérdésekben abszolút nyitott volt, más kérdésekben viszont nem lehetett vele zöld ágra vergődni. Amit mi gyerekként érzékelünk, az az alábbi volt: belebeszélhettünk abba, hogy mit főzön. De utána, mikor meg volt főzve, nem volt olyan, hogy nem eszi meg az ember (nevet). A világ leszakadt volna. Ő volt a királyné a családban. A nagyapám ezt rendkívül nagy emelkedettséggel viselte – a nagyanyám mondta a magáét, ő hallgatott, legfeljebb kiment. S közben az is folyamatosan benne volt a levegőben, hogy körülöttünk valami olyan rend van, ami nem jó rend, és van egy másik, helyes rend. Templomba járó emberek voltak, engemet is mindig vittek magukkal, s akkor ez is része volt a témarendben, hogy „ezek” az egyházat is tönkreteszik.

A másik ág az katolikus, ott a nagycsalád állt mindenek felett. Volt az évben néhány olyan esemény, a legfontosabb a nagyapám születésnapja volt, amikor két disznót vágtak, mert az egyiket megették egy ültő helyükben. Olyankor összegyűltek mindenhol, Csehországból, összejött mindenki, és akkor együtt voltak két napig, és rettenetesen jól érezték magukat, amibe az is belefért, hogy bizonyos emberek bizonyos emberekkel mindig összevesztek. Ez az esemény természetes része volt, nem lehetett tudni, hogy miért, ami aztán elmúlt. És rengeteg gyerek volt, unokatestvérek, sok-sok nyaramat töltöttem ott.

A fentiekből úgy tűnik, hogy a pályaválasztásodra a család, édesapád hatott leginkább.

Az elmondottak ellenére nem igazán. Ugyanis eredetileg nem olyan szakra készültem, amit aztán tanultam – tehát hasonló helyzetbe kerültem, mint az apám. Másodikos-harmadikos középiskolásként abban spekuláltam, hogy erdészetet szeretnék tanulni. Fekete István-regények, természet... valami erre vonzott. Aztán harmadikos koromban erről letettem, jött egy nagy fordulat. Ez egy ismerősnek, egy félig-meddig barátnak volt köszönhető, aki először kezdett el velem beszélgetni arról, hogy mi is a filozófia, s különféle mély kérdések merültek ott fel, hát el lehet képzelni, egy idősödő kamasz számára, aki már kifele tart a kamaszkorból, ez mennyire izgalmas dolog. Legalábbis számomra az volt. Hazamentem, és körülnéztem a polcon, hogy mit találok. Ez a terület az édesapámat nem érdekelte különösebben, ámde és ugyanakkor azért ez-az volt a könyvtárban. Az első könyv, amit ott a polcon találtam, Kantnak *A tiszta ész kritikája* volt. Egy rettenetesen elvont mű, és meglehetősen hosszú. Leakasztottam, és nekihasaltam, lássuk, hogy mi a fene is ez. És hát olyan élmény ért, ami még soha: olvastam az első mondatot, a másodikat, harmadikat, és semmit nem értettem belőle. Addig, ha elkezdtem olvasni egy könyvet, akkor legfeljebb nem érdekelt, és nem olvastam tovább. De olyanal még nem szembesültem, hogy olvasom a szöveget, mondatot mondat után, magyarul van, és fogalmam nincs, hogy mit jelent. A problémát magamnak a következőképpen fogalmaztam meg: vagy én vagyok a hülye, vagy a szerző. De hát mivel a szerző világhírű ember, valószínűleg nem ő, hanem minden bizonnyal én. Tehát ha én ezt meg akarom érteni, akkor nekem dolgoznom kell magamon, ezt nem lehet csak úgy nekifutás nélkül, lendületből megérteni, akkor itt tanulni kell a megértéshez. Hogy nekem ehhez valami alapot kell leraknom, hogy én ilyen dolgokat megértsek.

Ne felejtjük el, hogy most a hetvenes évekről beszélünk.

Bizony. A hetvenes évek vége, nyolcvanas évek eleje. Amikor elkezdtem kérdezősködni, hogy mi az, hogy filozófia, azt mondták nekem, hogy filozófia? Ja, az a marxizmus. Merthogy úgy nagyjából a nép ennyit tudott. Hát akkor lássuk, hogy mi is az a marxizmus. S itt is egyből „belecsaptam a lecsóba”, begyűjtöttem magamnak Karl Marxnak *A tőke* című háromkötetes monumentális művét, ami nem is igazán filozófia, hanem közgazdaságtan elsősorban, s elkezdtem olvasni. Hogy rövidre fogjam, az első kötetet egy egész nyáron keresztül forgattam, úgy, hogy talán ötször-hatször elolvastam, és lassan építettem fel magamban, hogy miről is szól ez az egész.

Középiskolásként olvastad végig A tőkét?

Ez közvetlenül az érettségi után történt. A második kötettel két hét alatt végeztem, a harmadik kötettel meg már szinte pillanatok alatt. Ez egy óriási élmény volt számomra, hogy ha én alaposan elgondolkodom, és megtanulok rendszeresen gondolkodni, akkor ezeket a dolgokat meg tudom érteni. Volt még egy hasonló, bár későbbi élményem. Volt néhány tantárgy, amit nem szerettem, és gyenge is voltam belőlük – nem meglepő módon a matematika, a fizika és a kémia. És miután én ezekből a tárgyakból inkább csak botladoztam, a szükséges energia minimumát fektettem a tanulásukba. Aztán egyszer a kezembe vettem Euklidész *Elemek* (Sztoikheia) című munkáját, ami az első rendszeres matematika. Elkezdtem olvasni, és kinyílt előttem a matematika világa, megláttam, hogy az milyen gyönyörű. Ez már nem az iskolás matek volt, hanem egy ere-

deti mű. Teljesen odáig voltam, viszont az is világos volt számomra, hogy erről már lekéstem. Ez az élmény sokkal hamarabb kellett volna, hogy érjen ahhoz, hogy én mélyebben elmerüljek a számok birodalmában. Már késő volt, számomra ez már legfeljebb csak egy érdekes ablak lett, ami segít betekinteni egy új területre. De ez is hatalmas élmény volt, fantasztikus megvilágosodás, hogy micsoda egy rendszeres világ a matematika, mennyire világos, tiszta és logikus. S ekkor döntöttem el, mindezen élmények hatására, hogy akkor én nekiállok, nincs más megoldás, mint hogy elolvassam a világ legfontosabb könyveit.

Emlékszem, egyetemistaként is szisztematikusan olvastad a nagy alapműveket.

Igen, szisztematikusan, egyiket a másik után, mert történelmi olvasottságomnak köszönhetően evidens volt az az összefüggés, hogy a később jövők tanulhattak a korábban élőkől, ez fordítva viszont nem lehetséges. Tehát úgy gondoltam, hogy mivel ez a gondolatvilág természetesen időrendi sorrendben fejlődött, amennyiben az ember nem interpretációkat olvas, hanem eredeti munkákat, akkor szépen felépítheti az emberiség kultúráját, s megértheti, legalábbis részben, hogy miért ott vagyunk, ahol vagyunk. S ekkor megint volt egy nagyon fontos élményem, ami azonban egyben csapda is volt, és jó sokáig eltartott, amíg ezt észrevettem. A csapdát maga Arisztotelész állította. *(nevet)* Az ő egyik nagy ismeretelméleti felfedezése a metafizika, a lényeglátás, tehát hogy a dolgoknak van lényegük, vannak szubsztanciális és akcidentális elemeik – vannak olyan elemeik, amelyek az adott dolgokat azzá teszik, amik, és vannak elemeik, amelyek szintén a dolgok részei ugyan, de ha elveszük őket, attól a dolog minősége nem változik, ugyanaz a minőség marad. S ha én megtanulom elválasztani ezt a kettőt egymástól, akkor rájöhetek arra, társadalmi vonatkozásban is, hogy mi az, ami a dolgot azzá teszi, ami. Ez egy olyan módszertani vezérelv volt, ami mind a mai napig elkísér engem, s megpróbálok ezt minden egyes fontos kérdéskörnél alkalmazni. A csapda nem a látásmódban volt, hanem a látásmód rám gyakorolt hatásában: azt gondoltam, hogy ezáltal kézben tartom a világot. Hogy mindent meg tudok érteni, nem mindenféle lényegtelen, mellékes vonatkozásaiban, hanem a legfontosabb vonatkozásaiban.

Erre mikor ébredtél rá?

Soká.

Még mielőtt előreszaladnánk az egyetemi évek felé, maradjunk egy kicsit ennél a korszaknál. Elmondtad, hogy középiskolásként elkezdted szisztematikusan olvasni. Amiben éltünk, az azért egy zárt világ volt. Nyilván hozzá tudtál férni a marxista filozófiához, a régi görögökhöz, de sok mindenhez meg nem. Nem torzította ez a tudásodat?

Nem, ez nem volt probléma abban az időben, mert amihez igazában nem tudtam volna hozzáférni, az a huszadik század legvégének irodalma. Attól azonban én messze voltam. A magyarországi könyvkiadás kiváló volt ebben a tekintetben. Gyakorlatilag mindent, vagy szinte mindent megtaláltam, amit kerestem. Az ottani fordításirodalom lényegében a huszadik századig lefedte az összes fontos művet. Legfeljebb nehéz volt megszerezni, mert régebben adták ki, de alapvetően mindent meg lehetett kapni. S én elkezdtem a könyvtáramat építeni.

Ehhez képest magyar-történelem szakon kötöttél ki.

Igen, merthogy én még akkor mindenféle lehetőségeket mérlegettem... A következő volt a probléma: filozófiát szerettem volna tanulni, de miután az ember megnézte, hogy ez konkrétan mit jelent nálunk – hiszen külföldön tanulni nem lehetett –, akkor rájött arra, hogy itt csak marxista-leninista filozófia van. És a pozsonyi egyetem filozófia tanszékéről azt hallottam, hogy Szlovákiában a kommunista párt alapszervezetei között a tanszéki szervezet viseli az egyes számot... Nem tudom, így volt-e, de ezt mondták. Világos volt számomra, hogy onnan legfeljebb egy éven belül kirepülnék. Talán be tudnék kerülni, az is bizonytalan, de hogy nem fejezném be a tanulmányaimat, az gyakorlatilag biztos volt. Nem bírtam volna ki azt ott, mert akkor már kezdtem túljutogatni ezen az ideológián, a marxizmusból is a reformdolgok, a hatvannyolcasok kezdetek el érdekelni. Itt is volt egy alapélményem, ezt szívesen elmondanám. 1968-ban ugye még kicsi gyerek voltam, de már ezt-azt láttam, és egyszer azt vettem észre, hogy édesapám nagyon felindultan ül a tévé előtt, és néz valamit. Megkérdeztem tőle, hogy mit néz. Azt mondta, hogy a háború utáni időszak óta ez az első olyan alkalom, amikor demokratikusan választják meg az ország köztársasági elnökét. Ludvík Svobodát választották akkor.¹ Nekem két kérdésem volt: mi az, hogy köztársasági elnök, meg mi az, hogy demokratikus, ugye? S akkor beállított a két lába közé, azt mondta, nézd a képernyőt, az a bácsi ott, az lesz az ország első embere. És az, hogy őt megválasztják, az úgy történik, hogy cédulákat dobnak egy urnába, minden képviselő, s azért demokratikus, mert nem látja senki, hogy ki kire szavazott, ám ha a kezüket kellene felemelni, akkor mindenki láthatná, hogy ki kire szavaz, és akkor mindenfélét csinálhatnának velük. És ha ő megkapja a többséget, vagy nem tudom, mennyi szavazat kellett, akkor ő lesz a köztársasági elnök. S akkor ezt nagyon megjegyeztem, hogy ez mennyire fontos dolog. Édesapám 68-ban mindenbe belemászott, abban a kisvárosban, Dunaszerdahelyen, ahol élünk, találkozók, megbeszélések zajlottak, aztán bejöttek az oroszok, az is óriási élmény volt, ahogy az a hadsereg bezúdult... Még meg is sebesültem. (nevet) Nagyszüleimnél voltam éppen, és van egy olyan növény, hogy tövises iglice, az nőtte be a kert hátulját, az utolsó kerítést, s mivel a kerítésen túl, a főúton zúdultak a felfegyverzett csapatok, ezért én nekitámasztottam az iglicének egy létrát, és felmásztam, hogy hát nézzem ott a tankokat meg egyebeket. És egy hülye katona felém fordította a géppuskáját. Ijedtemben beleugrottam az iglicébe. (nevet) Komolyan végighasította a kezeimet. Na és akkor mindenki magyarázta, hogy megszálltak bennünket, elfoglaltak bennünket, s ezt a folyamatot itt most katonai erővel leverik, stb., stb., ez óriási nagy élmény volt egy olyan kis srácnak. S akkor nagyon sokat beszéltek a háborúról, hogy az hogyan volt, amikor az oroszok bejöttek...

Szóval, az eleve benne volt a családban, hogy ami körülöttünk van, az rossz. Tehát a rendszer rossz, nem jó, ez egy elnyomó rendszer. Ezt én már a nagypámtól megkaptam, aztán a szüleimtől, mindenkitől. A családban édesanyám volt a pragmatikus, aki ezt mind tudta, de azt mondta, hogy valahogy létezni kell ebben a helyzetben. Amit el

1 Ludvík Svoboda (1895–1979) volt az első kommunista köztársasági elnök, akit 1968-ban titkos szavazással választott meg a parlament.

kellett intézni, amit ki kellett ügyeskedni és járni, azt mind ő csinálta. Az mind az ő műve volt, szinte mindig.

Vissza a pályaválasztáshoz: megpróbálkoztam a régészettel. Öt embert vettek fel összesen, semmi esélyem nem volt. A következő évben még mindig valami ilyesmiben spekuláltam, régészet talán nem is nyílt abban az évben, művészettörténettel próbálkoztam, tízet vettek fel, ez is esélytelen volt. Utána anyám azt mondta, hogy nincs vacakolás, olyan helyre kell menni, ahol van esélyem. S ez lett a magyar-tőri a Comenius Egyetemen. Fel is vettek. Úgy voltam vele, hogy a tőri az jó, az jöhet, a magyart meg majd valahogy kibekkelem. A nyelvtant világéletemben utáltam, sose érdekelt különösebben. Így is lett, a magyart, azt valahogy lenyomtam, a történelem érdekelt, de az sem elsőrendűen. Ami a nyelvtant illeti, olyan tíz-tizenkét évvel ezelőtt másztam bele egy kicsit a nyelvfilozófiába, s akkor kezdett el érdekelni. *(nevet)* De amikor kellett, akkor nem.

Ezek elvesztegetett évek voltak?

Én nem így értelmeztem, sőt. Semmi sem elvesztegetett dolog, amiből tanul az ember. Szerencsém is volt, a magyar tanszéken abban az évfolyamban, amelyikbe én is kerültem, volt néhány olyan ember, aki akart valamit kezdeni az életével, nem akarta csak úgy „ellébecolni” az életét, hanem valamilyen irányban a világon is billenteni akart. Ez volt az az alap, amire támaszkodva meg tudtuk értetni magunkat egymással, ezen az alapon el lehetett kezdeni beszélgetni arról, hogy milyen a világ, miben is vagyunk mi itt. Ennek a társaságnak köszönhetően ismertem meg az itteni nyári művelődési táborokat, jutottam el az irodalmi színpadok közé, Tóth Karcsin keresztül a Vág Színpadba, Molnár Imrén keresztül megismerek irodalmárokat... Dunaszerdahelyen voltak ugyan ilyen ismerőseim, de nem voltam igazán irodalmi érdeklődésű, ez annyira nem volt akkor még fontos számomra. Aki érdekelt korábban, azok olyan „atipikus” írók voltak, Kafka meg Musil, ilyenek javarészt. És hát belekerült az ember szépen, lassan ebbe a mozgolódásba, és aztán az egész ellenzéki tevékenységbe, abba tulajdonképpen már együtt vágunk bele. Pozsonyban a kollégiumi szobánkban megbeszéljük, hogy ugye a létező rendszernek van ellenzéke, a Szabad Európa folyamatosan a belső ellenzékkel foglalkozik, s hogy hát akkor keressük meg ezeket az embereket. Molnár Imre valahogy ismerte Duray Miklóst, vagy nem ismerte, de ismert valakit, aki ismerte... Kitaláltuk többek között azt is, hogy ha a szlovákiai magyarok kapcsán mindig a hídszerepet emlegetik, akkor adjunk tartalmat ennek a frázisnak, s próbáljunk segíteni abban, hogy közeledjen egymáshoz a csehszlovák meg a magyar ellenzék. S akkor mi így jöttünk-mentünk Budapest és Pozsony, illetve egy időben Prága között, hoztuk-vittük a szamizdatokat, üzeneteket, többre akkor még nem igazán volt képes az ember, de hát valahol így elkezdjük, hogy majd kinő belőle valami. A titkosrendőrség persze rögtön megtudta, hogy miben mesterkedik az ember, de hál' istennek nem tartottak bennünket annyira fontosnak, hogy rögtön ott nyakon vágta volna a rendszer teljes erejével. Nem tudom, miért, hogyan, ennek utána kellene nézni, de nem tudok, mert megsemmisítették az aktámat. Hogy egy nagyot ugorjunk, benne voltam a Nemzeti Emlékezet Intézetének igazgatótanácsában, onnan tudom, hogy az 1989 után közéleti szerepet vállaló emberek nagy részének, valószínűleg riadalomból, kiűritették

az aktáját, sajnos. Azt is hallottam, hogy Magyarországon is vezettek rólunk aktát, azt se néztük még meg.

Amikor átmentünk Budapestre, ott azonnal fölkaroltak bennünket. És a többi az már számomra nagyon-nagyon hasznos volt, az volt az igazi iskola, mert eljártunk a repülő egyetemre, beszélgetésekre stb., s utána az ottaniak mondták, nagyon okosan és nagyon helyesen, hogy nem úgy van az, hogy csak úgy járogat az ember, hanem tanulni kell, és elosztottak bennünket az ellenzéki tanárok között. Én akkor, érdeklődési körömből következően, Kis János filozófushoz kerültem, aki aztán engem keményen dolgoztatni kezdett. Olvasnom kellett, amikor mentem, megkérdezte, milyen könyveket vettem, akkor mondta, hogy melyikről mi az ő véleménye, mit kéne még megvennem, s én ezt nagy örömmel csináltam. Hatalmasakat sétáltunk, a kutyáját sétáltatta, óriási nagy gyaloglások voltak, s közben rendesen átbeszélgettük ezeket a dolgokat. Álomjók voltak annak idején, ott az ember nyugodtan beszélhetett.

És Magyarországon meg lehetett kapni a nyugat-európai alkotmányos rendet kitaláló emberek alapműveit is. Tehát a felvilágosodás azon jelentős gondolkodóinak munkáit, akik ezt az egészet megszülték, akik ezt az egészet összerakták, s hát én aztán azokat is elkezdtem olvasni. És ott billentem át valamiféle reformszocializmusból egészen más irányba.

Az ellenzékiiség, ami nem volt minden kockázat nélküli, az egyetemi baráti társaságot is szorosan összekovácsolta. A kockázatvállalás „összelöki”, közel hozza egymáshoz az ilyen forrófejű embereket, akiknek még az egyénisége is ekkor volt kiforrófélben, s ezek a barátságok ki is tartottak, minden vita ellenére. Annyit vitáztunk, rengeteget... De minden vita, összeveszés mellett is nyilvánvaló volt, hogy az csak felszín, az csak egy konkrét problémát érint.

Máig előttem ez a kép, ahogy te Hegelt olvasol, görög filozófusokat olvasol folyamatosan, nagyon szisztematikusan, de hát mégiscsak elvégezted a magyar-történelem szakot. Még mindig a nyolcvanas években vagyunk, s volt tanári diplomád, ezzel kellett valamit kezdeni.

Nem kellett, mert én nem akartam se tanítani, se semmi mást csinálni igazából – tanulni akartam. Tehát én úgy gondolkodtam, hogy egy olyan állást kell keresni magamnak, ahol engem békében hagynak. Volt ezzel tapasztalatom, mert az egyetem előtt dolgoztam a Slovnaftban egyszerű betanított munkásként, ahol hát ülni kellett, nézni néhány mutatót, időnként leírni néhány számot, beírni oda, ahova kell, s közben annyit olvasott az ember, amennyit csak akart. Oda visszamentem. Aztán dolgoztam más helyeken is, Dunaszerdahelyen a múzeumban például. Ugyanez: ülsz az asztalnál, gyönyörű könyvek vannak ráadásul körülötted. Ott olvastam el pl. a *Mein Kampf*ot, senki nem tudta, hogy ez ott megvan, csak egy-két ember. Magyarul volt meg. Mert azt mondtam, hogy nekem azt is el kell olvasni. Ezt csak az érdekesség kedvéért említem, nem ez volt ott az alapélményem. És volt ott néhány okos ember, akiktől elég sokat tanultam, Marczell Béla bácsi például, aztán Pomichal Richárd biológus, ezek kiváló emberek voltak. Megpróbáltam újságíróskodni is, elmentem a *Szabad Földműves*be. Utána Budapesten mondták azt – Törzsök Erika konkrétan –, hogy ez így nem jó, tanultatok valamit, akkor azzal kell kezdeni valamit. S akkor álltam be a Duna utcába, a gimibe tanítani. Történelmet tanítottam és polgári nevelést, amit én szépen kihegyeztem filo-

zófiára meg szociológiára, amit nem igazán tudott más. De ott már kevés időt töltöttem, mert aztán kitört a forradalom. Közben még elvittek katonának is egy évre, s a forradalom után meg elmentem az egyetemre tanítani.

Ahogy meséled az életedet a nyolcvanas években, úgy tűnik, mintha nem is ütköztél volna korlátokba, mintha teljesen szabadon valósítottad volna meg azt, amit szeretted volna, lehet, hogy nem egy intézményen belül, de szabad emberként csináltad végig.

Ez nagyjából így is volt, azt hiszem. Azokat a korlátokat, amelyeket felállított a rendszer, azokat többé-kevésbé sikerült megkerülni. Amit nem lehetett megkerülni, az a vasfüggöny volt. Nyugatra nem lehetett kijutni, az ott megjelent írásokhoz nagyon nehezen lehetett hozzájutni. De azért szamizdatban még annak egy része is eljutott az emberhez... Így vitte az ember az életét, ilyen irányba ment, és akkor megtalálta azokat a kis átjárókat, amiken át lehetett jutni. Nem volt ez egyszerű, de meg kellett, meg lehetett találni.

Az egyetemista éveid és az azt követő időszak célja tehát a belső szabadság megteremtése volt. Mit jelentett számodra az, amikor megszületett a „külső” szabadság, megdőlt a régi rendszer?

Hatalmas és nem várt fordulat volt. Sose gondoltam, hogy ez a rendszer az én életem alatt megdőlt. Ebben nem reménykedtem, a legrózsaszínűbb álmaimban sem bukkant ez fel mint tényleges lehetőség. Hogy lehetnek megingásai, hogy felpuhulhat, azt lehetségesnek tartottam, de ahogy a repülő egyetemen tanultak is mutatták, minden lazítás után jön egy bekeményítés, tehát van egy ilyen szinuszgörbeszerű hullámmozgás. A maximum, amit el tudtam képzelni, az egy 1968-hoz hasonló reform volt. S amikor a gorbacsovi peresztrojka megjelenik, akkor gondolta az ember, hogy nohát, ez valami ilyesmi lehet. Azt is lehetett látni, hogy azt egyrészt nagyon világos korlátok között tartják, másrészt pedig hogy Csehszlovákiában még ilyen sincs. Hogy ez megroppanhat, és a Szovjetunió nem avatkozik be, azt nem gondoltam, hogy lehetséges. Hát ez tévedés volt.

A rendszerváltás közvetlen környékén, legalább egy kis ideig, mindenki politizált, te is. De te inkább arra használtad ki a rendszerváltás adta lehetőségeket, hogy végre valóban filozófiával kezdjél el foglalkozni.

Nem egészen így volt. Kicsit visszamennék az időben: 1989 nyarának második felében kaptam egy katonai behívót. Valahogy szeptember közepe körül elvittek öthetes tartalékoskiképzésre, azóta is töröm a fejemet, hogy vajon ez véletlen volt-e, vagy se, inkább arra tippelnék, hogy nem volt. Két katonai körzet volt akkor Csehszlovákiában, a nyugati meg a keleti. Beültettek a keleti körzet főparancsnokságán egy irodába másodmagammal és egy hivatásos tiszttel, aki egyfolytában bennünket figyelt. Az volt a dolgunk, hogy egész nap ott ülünk, és különféle, újságból kinyírt szövegeket ragasztgassunk egy füzetbe, és sehova nem mehettünk. Ez nagyon érdekes helyzet volt. (nevet) Amikor hazajöttem, itt már minden fortyogott. Már állt a bál Magyarországon, mindenhol körülöttünk, ebbe csöppentem bele. Hát akkor elgondolkodott az ember azon, hogy mit is tanult, és hogy azt mire is lehetne használni. S mivel nagyon sok előadást végighallgattam, jó pár könyvet és egyéb szövegeket is elolvastam arról, hogy

hogyan inognak meg ezek a rendszerek, meg azt is tudta az ember, hogy a liberális demokráciának mik az alapértékei és eszméi, amit errefelé azért nem olyan sokan tudtak, ezért azt gondoltam magamban, hogy talán ez volna az a tér, ahol én valamit segíteni tudnék. Akkor már nem voltam annyira megfertőzve azzal, amit annak idején objektivizmusnak neveztem. Illetve később neveztem el objektivizmusnak, tehát ez a lényeglátásnak az az elfajult változata, ami benne van a marxizmusban, a hegelianizmusban stb., hogyha én megértem az emberek felett álló objektív törvényszerűséget, annak jellegét és vonatkozásait, akkor abból deduktíve minden fontos kérdést le tudok vezetni. Rettenetesen dogmatikus voltam abban az időben, mert azt gondoltam, hogy ez a világ nyitja, hogy így lehet a dolgokat igazából megérteni, megragadni s eligazgatni. De ekkor javarészt már túl voltam ezen, s hát úgy gondoltam, hogy azt az individualista világot kell megcsinálni, aminek az addigi rendszer nálunk pont az ellentéte volt, ezt kell összerakni, s én ezen ügyködtem. Hogy a kérdésedre a hosszas felvezetés után választ adjak, mert hála istennek tudok választ adni, 1990 januárjában, amikor zajlott az ún. kooptálás, és felmerült, hogy nekünk esetleg kormányzati pozícióink is lehetnének, s engem rugdostak, hogy ide üljek be, meg oda üljek be, akkor én ezt végiggondoltam, és eldöntöttem magamban, hogy nem vállalom. Hogy se parlamenti képviselő nem leszek, se semmiféle kormányzati tisztviselő nem leszek, mert én abban nem vagyok jó. Vannak nálam sokkal ügyesebb, taktikusabb, ravaszabb emberek, akik erre alkalmasabbak. Amiben én jobb vagyok, mint az átlag – legalábbis mifelénk –, az épp az a teoretikus felkészültség, amin mindig is dolgoztam. Ez még nem az a döntés volt, hogy én ilyen területen fogok kutatni, publikálni... Írásaim azért akkor már voltak, pl. a *Beszélő*ben egy-kettő. Ez a döntés akkor arról szólt, hogy én a politikán belül ilyen dolgokkal fogok foglalkozni. Tehát pártpolitikus lettem, a Független Magyar Kezdeményezésben, illetve a Magyar Polgári Pártban vállaltam funkciót, de parlamenti képviselő, kormánytisztviselő nem lettem. És ez tudatos döntés eredménye volt, hogy amennyiben erre szükség van, én az elméleti tudásomat fogom kamatoztatni. S szükség is volt rá.

Ez a gyakorlatban mit jelentett?

Programírást, sok-sok előadást, sok-sok fellépést, cikkeket írtam, elmagyaráztam, mik is a fő eszmeáramlatok, nagyon sokat magyaráztam, mert nem tudták az emberek. Csehszlovákiában még a magyarországhoz hasonló reformszocializmus sem volt, a Husák-rendszer ezt nem engedte. Az ország magyarok lakta része, a magyarországi tévé meg rádió okán, valamivel informáltabb volt, mint a szlovák rész. Emlékszem, hogy elkapott akkor az akkori Demokrata Párt egyik fiatalja, akik körülnéztek, és mivel már mindenféle internacionálék meg pártszövetségek foglaltak voltak, eldöntötték, hogy akkor ők a liberális internacionáléba fognak belépni, s azt mondta, hogy te, meghívnálak egy kávéra. Leültünk, hozta a kávé, és azt mondja: Te, elmondanád nekem, hogy mi az a liberalizmus? (nevet) Rólam feltételezte valószínűleg, hogy ezt el tudom valahogy mondani. Hát nehéz volt nem röhögni, de ez volt a reális helyzet. De ő legalább megkérdezte. Szóval ezt műveltem én abban az időben.

Közben tanítani kezdte a nyitrai egyetemen.

Az úgy történt, hogy a rendszerváltás után alakult első kormány idejében sikerült kiharcolnunk egy nagy bővítést az egyetemen. A nyitrai magyar tagozatot a Husák-rendszer úgy próbálta leépíteni, hogy nem vettek fel oda új magyar tanárokat. A régiek meg szépen lassan fogytak, mert hát kiöregedtek és elmentek nyugdíjba. És az egyik első jelentős eredményünk az volt, hogy „kibokszoltunk” egy jelentős pénzösszeget a magyar tagozat megerősítésére. S akkor én odamentem, a filozófia tanszéken tanítottam a politikai rendszer alapjait. Majd amikor itthon már stabilizálódott a helyzet, lezajlottak az első választások, átmentem tanulni a Közép-európai Egyetemre, a politikatudományi tanszék diákja voltam egy évig. Aki ott aránylag jól tanult, annak felajánlották, hogy kimehet valamelyik nyugati társegyetemre doktorálni. De én akkor már nős voltam, két gyermekkel. És azt mondtam magamban, hogy én a családot semmilyen körülmények között nem hagyom itt három-négy évre. Úgyhogy rákérdeztem, nincs-e olyan, hogy egy iskolaévnyi kint tartózkodás, és nem ott akarnék PhD-fokozatot szerezni, hanem Budapesten, ha egy mód van rá. Kiderült, hogy de, ilyen is van, s akkor azt csináltam, hogy felvételiztem az ELTE-n, ahova felvettek, filozófiára végre-valahára, és elmentem egy évre New Yorkba. Felajánlottak néhány helyet, s mondom, ha lúd, legyen kövér: New York. Ott tanultam az anyaegyetemen, ami a New School of Social Research volt, de ez anyaegyetem volt, tehát meg volt engedve, hogy egy csomó más egyetemen hallgassunk előadásokat. Ezzel részben éltünk is. De az anyaegyetemen is egészen kiváló volt a kínálat. Olyanok adtak ott elő, mint Jacques Derrida, aki minden héten átrepült Franciaországból, lenyomta az órát, visszarepült. Meg Eric Hobsbawm, Charles Taylor stb., nem a nevek az érdekesek, s ha az embernek kedve támadt, akkor átment a Columbiára, vagy a New York-i egyetemre. Ott már nem diák voltam, hanem kutató diák. Tehát az én irányomban az volt az elvárás, hogy a végén írjak egy olyan esszét, ami ér is valamit. S ez sikerült.

*Akkor utána visszajöttél, és elkezdted az ELTE-n tanulni – ahogy fogalmaztál, „végre-
valahára” filozófiát.*

Így van. Ez érdekes volt, mert nekem ugye nem volt filozófiadiplomám. Volt egy történelem–magyar szakos meg egy CEU-s diplomám, ami egy politikatudományi diploma. Épp akkor szigorítottak Budapesten a filozófia tanszéken. Korábban, ha valaki bizonyíthatóan, tudásával bizonyíthatóan filozófiából akart doktorálni, akkor azt engedték neki akkor is, hogyha más diplomája volt. Pont azelőtt, hogy én odakerültem volna, ezt megszüntették, és azt mondták, hogy lehet doktorálni úgy, hogy közben az ember a filozófiát is elvégzi. Méghozzá oly módon, hogy letesz hat vizsgát bizottság előtt. Az egész filozófiatörténetet felosztották hat korszakra, s félévente kellett vizsgázni, emellett a megfelelő számú kreditet is összeszedni a doktori iskolában. Mondták, hogy ha vannak érdekes kreditek, akkor valamennyit el lehet ismerni – nekem kettőt ismertek el. Félévente három-négy kreditet kellett megszereznem, plusz megcsinálni a különböző vizsgámat, ami hát vizsgánként egy köbméternyi könyv kb., és mindenféle szigorú emberek ültek ott velem szemben, amiben az volt a legnagyobb probléma, hogy egy részüket személyesen ismertem. Borzasztó szégyen lett volna, hogyha leégek előttük. Például Bencze György, aki az ellenzéki képzések idején szinte az apánk volt, és ő volt akkor a doktori iskolának a vezetője. Ő azt csinálta, hogy ott ült a bizottságban, bementem, s elkezdett magázni, hogy tisztában legyek vele, hogy én egy szám vagyok, egy

diák, aki most beült, és ha nem tud, akkor repül. Bizony, volt olyan vizsga, amire nem mertem bemenni. Inkább hazajöttem, és a következő félévben kettőt csináltam.

Akkor ez kemény volt.

De ezt már nagyon élveztem, ez egy másik dolog. Ezt már nagyon-nagyon szerettem, mert ez legalább akkora értékkel bír számomra, mint a repülő egyetem. Közben Nyitrán tanítottam, meg családom volt. A CEU alatt nem taníthattam Nyitrán, ott be kellett járni az órákra rendszeresen, hét közben ott voltam, pénteken jöttem. Ez nagy hátrány volt, mert a többiek, akiknek nem volt családjuk, a hétvégén tanultak. Én meg hazajöttem, nyakamba ugrottak a gyerekek...

Tehát sok kanyar után mégis eljutottál a filozófiához. De ez is, mint minden tudomány, nagyon széles terület...

Persze, itt is szakirányok vannak, és én a politikai filozófiát választottam. Annak a szakiránynak a vezetője Ludassy Mária volt, aki végtelenül képzett, művelt, emberként is rendes, segítőkész hölgy, aki rendszeresen megdolgoztatja az embereket. Ugye nekem már volt nevem, amikor odakerültem, amiből számára az következett, hogy a legnehezebb feldolgozandó könyveket általában nekem adta. (nevet) Nagyon hálás vagyok azóta is neki. A könyvek javarészt angol nyelvűek voltak, és keményen megdolgoztam, hogy ezekből egy épkézláb előadást tudjak csinálni.

S az, hogy a kisebbségi jogok, illetve a nemzeti jogok lesz a doktori dolgozatod tárgya, arról hogyan született döntés?

Amikor felvételiztem, ültem a bizottság előtt, és a végén elhangzott az a kérdés, hogy miből szeretném írni a munkámat. S én azt mondtam, hogy a szlovák konzervatívizmusból, mert az rendkívül érdekes probléma, ugyanis eltérően a nyugati országoktól, itt nem egy domináns politikai hagyomány van, hanem több, s ezek egymással is szembemennek. Ez így még nincs feldolgozva, úgy gondolom, hogy ez az én ötletem, és ezt nagyon-nagyon szívesen megcsinálnám, mert amire rájövök, az legalább részben a szomszédos országokra is vonatkoztatható. S erre azt mondták, hogy ezt nem lehet. Azért, mert kell valaki, aki ezt vezeti, s ezen a tanszéken senki nem tud szlovákul, és nem is fog tudni. Tehát nincs a tanszéken témavezető, vagy legalább valaki, aki felügyeli a munkámat. Akkor mondták, hogy nem kell azonnal választ adnom, felvesznek, de záros határidőn belül döntenem kell. Volt néhány gondolatom, az egyik az, hogy a felvilágosodás idején a megoldandó kérdések közül kimaradt egy: hogy az éppen születő nemzeti identitást hogyan lehet összeegyeztetni a felvilágosodás során keletkező alkotmányosság alappilléreivel, az emberi jogokkal. Azt mondtam magamban, hogy én ennek nekimennék. Volt néhány, még alaposan végig nem gondolt gondolatfoszlány, hogy hol is van itt a gond, mi is a gond, s ezek aztán szépen összeálltak.

S a téma kutatását nem fejezted be a PhD-fokozat megszerzésével, ez volt a tárgya a habilitációs munkádnak is 2010-ben.

Ennek egy vetülete. Bár a habilitáció az már formalitás volt, inkább csak azért csináltam végig, mert muszáj volt, ugyanis akkreditáltatni kellett Nyitrán tanszéket, pontosabban a szakot. Amúgy ez úgy van, hogy ahogy kiteszi az ember a pontot a dolgozat

végére, abban a pillanatban látja, hogy hol vannak a gyengéi. Tehát ennek a kérdéskörnek még egyszer neki fogok rontani, mert túl fontos. Még a doktori iskolán ajánlatokat kaptam, hogy fordítsuk le az akkori szöveget angolra, és azt mondtam, hogy nem. Van még benne néhány gubanc, amit meg kell oldani. Az az igazság, hogy az ilyen dolgokat érlelni kell, ha kell, akkor akár hosszú-hosszú évekig is hagyni kell nyugodni, és akkor már másképp látja az ember. Ezt idősebb kollégáimtól tudom, pl. Kis Jancsitól – amikor az egyik korai könyvéről beszélgettünk, akkor mondta, hogy most már egészen másképp írna meg. Sok dolgot másképpen látok már, nem is akarom ezt elkapkodni. Ha egészségesem enged, akkor ennek még egyszer neki fogok szaladni.

A tanítás, kutatás mellett évekig nagyon gyakran szerepeltél szakértőként nem csak a szlovákiai magyar, hanem a szlovák elektronikus és írott sajtóban is. Szinte naponta kommentáltad a politikai eseményeket. Aztán ez megszűnt, egy idő után eltűntél a médiából. Mi volt ennek a háttere?

Hogy egyfajta megmondóember leszek, ezt az elején nem sejtettem, csak a legjobb tudásom szerint mondtam a véleményemet, ha kérdezték. Később magam is meglepődtem, amikor a médiaszereplők megjelenési számairól készült statisztikák szerint a politikáról megszólaltatott szakértők között ott voltam az első tízben, néha az első ötben is. Így utólag visszatekintve, ez nem sokat jelent, csak annyit, hogy valamilyen oknál fogva az ember a tömegkommunikációs eszközök számára érdekes volt. Ami elkezdett vonzani – mert ebből anyagi előnyöm végképp nem származott –, hogy ez lehetőség megszólítani a szlovák nyilvánosságot. Ezt én már 1989-ben fontosnak gondoltam, hogy nemcsak a szlovák vezető politikai réteget kell megszólítani, hanem a széles nyilvánosságot is. Egy demokráciában a démosz a politika alapja, abból nő ki minden egyéb. De én annak örültem volna, ha nem egyedül én vagyok a szlovákiai magyar, aki ott megszólal, hanem ha én vagyok az egyik a sok közül, ha mellettem még legalább egy-két tucat szakértő rendszeresen megjelenik a szlovák tömegtájékoztatásban. Ez sajnos nem így lett.

Tehát úgy értelmezted a szerepedet, hogy nem „csak” szakértőként, hanem szlovákiai magyar szakértőként mutatod meg magadat.

Így van. Ezt nem kellett külön magyarázni, hiszen a nevem szlovákul úgy hangzik, hogy László Öllös. Tehát mindenki számára világos volt, hogy kiféleről van szó. Ahol verbálisan és vizuálisan is meg kell jelenni, rádióban, televízióban, ott amúgy is rögtön észreveszik, hogy az embernek nem a szlovák az anyanyelve. Ami számomra nagyon fontos és vonzó volt, az az, hogy nem csak, nem pusztán, és nem is elsősorban kisebbségi kérdésekről mondtam véleményt, hanem országos kérdésekről is. Ezt különösen értékesnek gondoltam, hogy országos kérdésekben is állást foglal az ember, és ha tud, akkor színvonalasat, hogy erősítse az érzést, hogy ilyen emberek is belebeszélhetnek országos dolgokba. Mivel olyan képzettségem volt, amilyen, és mivel foglalkoztam az alkotmányosság néhány alapkérdésével is, márpedig az alkotmányosság kérdései egy transzformálódó politikai rendszerben a legfontosabb kérdések közé tartoznak, ezért tudtam mondani olyan dolgokat, amiket más nem igazán tudott. Az elnöki hatalommal, a kormányzati feladatokkal kapcsolatban, a polgári társadalomról stb. Amit a nyilvánosság látott belőle, az a néhány mondat, vagy egy többórás esti beszélgetés, az a pár sor

a lapokban, az az esetek nagyon nagy többségében alapos rákészülést igényelt. Aztán ez már olyan méreteket öltött, hogy elkezdtem számolgatni, és arra jutottam, hogy a felkészülésekkel együtt hetente már csaknem egy napom ráment. Ez nagyon fontos motívum volt abban a döntésben, hogy vissza kell fogni a szerepléseimet, mert rengeteg időt és energiát vonnak el másától. Azt ugye nem lehet csinálni, hogy egyes sajtóorgánomoknak válaszolok, másokat meg visszautasítok. A másik motívumom az volt, hogy soha az életben annyi ellenségem nem volt, még a kommunizmus idején sem.

Amiatt, hogy politikai eseményeket kommentáltál?

Pontosan. Az valakinek mindig rossz, ha véleményt mondasz, ha nem csak azt csinálsz, hogy bonyolultabb, nehezebben érthető, látszólag szakszerű szavakkal elmondod azt, amit amúgy is mindenki tud, csak hogy azt a hatást keltse, hogy te képzetesebb vagy. Mert egyébként a nyilatkozók nagy része ezt csinálja. Ha valamilyen szempontból állást foglalsz, sőt, esetleg még arról is beszélsz, hogy mit kellene tenni, nemcsak arról, hogy mi a helyzet, akár kritikusan is, akkor garantáltan lesznek ellenségeid. Aztán van még néhány ok. Megjelent néhány írásom, ami miatt nagyon kellemetlen ember lettem. A szlovák–magyar megbékélés is az egyik vesszőparipám. S van egy elméletem a nemzeti elválasztásról: a nemzeti vezető réteg, legyen az politikai, értelmiség, gazdasági réteg, a nacionalizmus kialakulásával összefüggésben a saját közvéleményét elválasztja a másiktól. Különbféle szűrőkön juthatnak csak át az információk, s ez akkor is hatékony, hogyha soha korábban a történelemben olyan intenzív kapcsolatok nem voltak, mint már az iparosodás és a nemzetközi kereskedelem idejében. Ennek megvannak a módszerei, hogy ezt hogyan lehet csinálni. Úgy gondolom, hogy a 21. században át lehet törni ezt a falat, mert van internet, mert az Unión belül nincsenek vámhatárok, mert az egyéb adathordozók ma már fillérekbe kerülnek, és mert embereket is szabadon lehet mozgatni, meg lehet hívni, akár tömegével. Tehát ha valamelyik fél nagyon céltudatosan nekiállna lebontani a válaszfalat, akkor a másik nem tudná megakadályozni. A régi rendszerben éreztem magamat, amikor ezt elmondtam és publikáltam, még autóval is követtek.

Miért?

Talán megijedtek attól, hogy ez Magyarországon elkezd szerveződni, és akkor egyszerűen a magyar közvélemény „belenyúl” a szlovákba.

S ha sikerül, akkor ennek mi lett volna a következménye?

Hogy nem uralják teljesen az itteni, hazugságra épülő közbeszédet. Ha nagyon nekiállnának, akkor ezt gyerekjáték lenne kikezdeni. Persze alternatívát is kellene mutatni. De ez egy másik kérdés. Aztán elkövettem egy hibát. A Fórumban úgy döntöttünk, hogy aki a Fórum Intézetben működik, az országos politikában nem vehet részt. Helyiben igen. Az intézet érdekében is, a helyi politikára tekintettel benne maradtam a somorjai, akkor már egyesült Magyar Közösség Pártja szervezetében. Csak idő kérdése volt, hogy ezt valami vita kapcsán mikor olvassák a fejemre. Aztán felfüggesztettem a tagságomat, de akkor már késő volt. Ez egyébként a szlovák sajtó jelentős részét nem zavarta különösebben, másoknál is van ilyen, az embernek vagy van minőségi véleménye, vagy nincs. Ez tulajdonképpen formális probléma. Akkor lett ez komolyabb gond, amikor a

Híd és az MKP kettévált. Akkor néhány ember mindent megtett azért, hogy engem kiszorítson a szlovák szerkesztőségekből. Nekem meg az egész nem ért annyit, hogy tegyek ellene. Ezzel nincs vége a sztorinak – abban a pillanatban, hogy a Híd párt belépett a kormányba, szinte felrobbant a telefonom, és mindenki újra hívni kezdett. De nemet mondtam.

Az aktuálpolitikától most eltekintve, összeegyeztethető a politológusi tevékenység a párttagsággal?

Felmerülhet az összeférhetlenség kérdése, a párthoz tartozás kijelölhet egyfajta irányvonalat. De ha visszakeresed a véleményeimet, erre hivatkoztam én is, azok konzisztensek, nem befolyásolta azokat semmiféle elkötelezettség bármelyik párt irányában.

Érdekes, hogy nem lett utódod ezen a területen, nem került be más szlovákiai magyar politológus, szakértő a szlovák médiába.

Így van, és szerintem ez nem véletlen. Úgy látom, hogy az MKP kettéválása óta a szlovák sajtó tudatosan kerüli a magyar témákat. Innen nézve nem én tűntem el, hanem a téma, ezért nem került a helyemre más hasonló személyiség, hogy a magyar problémák ne kerülhessenek szóba, ne kelljen róluk beszélni. Volt próbálkozás változtatni a helyzeten. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának képviselői sorra látogatták a szerkesztőségeket, hogy felhívják a figyelmet a létező problémákra, hogy kapjanak ezek nyilvánosságot. Az elején még lett volna érdeklődés, végül mégis teljes sikertelenség lett az eredmény. Ahogy a személyemmel kapcsolatban már említettem, szerintem egy politikai befolyással bíró, illetve azt megőrizni akaró csoport intrikái miatt állt elő ez a helyzet, mert ha uralsz egy kommunikációs teret, és te vagy az egyetlen információs forrás, akkor abból mindenféle előnyök származnak.

Többször leszögezted, hogy magas politikai funkciót sosem akartál vállalni. Más területeken viszont aktívan bekapcsolódtál a társadalmi életbe, nem ódzkodtál a szerepvállalástól. Évekig tagja voltál pl. a Nemzeti Emlékezet Intézete igazgatótanácsának.

Visszakanyarodnék még ahhoz, amit mondtál: valóban, több olyan funkciót vállaltam, amelynek értelmét láttam – ott voltam a Márai Alapítványban, a Katedra Alapítványban, dolgoztam az EBLUL-ban.² Erősen foglalkoztatott, hogy a polgári társadalom miképpen tud itt talpra állni, miként tudnak megszerveződni az emberek. Volt egy ilyen romantikus ideálom 1989 után közvetlenül, hogy tulajdonképpen itt csak egy első lökést, vagy néhány lökést kell adni az eddig lefojtott társadalomnak, s az szépen talpra áll, megszerveződik. Kiderült, hogy ez így van, csak sokkal később következett be, mint ahogy azt gondoltam. Szóval, amikor szóba került, hogy a kommunista titkoszolgálat, s egyáltalán a 20. századi diktatúrák titkosított dokumentumait nyilvánosság-

2 European Bureau for Lesser-Used Languages (EBLUL) – kormányon kívüli nemzetközi szervezet, melynek célja a nyelvi sokszínűség és a kisebbségi nyelvek használatának támogatása volt az Európai Unió területén. 2010-ben megszűnt, helyébe a European Language Equality Network (ELEN) lépett.

ra lehet hozni, s egy szakmailag is alkalmas jelöltet kerestek az e célra létrehozott intézmény, a Nemzeti Emlékezet Intézete igazgatótanácsába, amelynek tagjait a parlament választotta, akkor én a legnagyobb örömmel vállaltam a felkérést. Ott voltam tehát a kezdetektől, amikor gyakorlatilag a semmiből kellett megteremteni az intézetet, miközben hatalmas politikai és részben társadalmi ellenállásba is ütközött az egész elképzelés. Nagyon sokan mindent elkövettek, hogy ez elbukjon. Ami az én szerepemet illeti, gyakorlatilag ugyanolyan volt, mint a korábbi helyzeteimben. Az intézet szervezési motorja Ján Langoš³ volt, én tagként a véleményemmel, meglátásaimmal próbáltam hozzájárulni a dologhoz. Meg némi nyoma is van annak, hogy magyarként is megpróbáltam tenni valamit – csak ezzel a nyommal kevesen foglalkoznak, pedig elég jól látható. Az intézet kezdeményezésére készült a szlovák–osztrák határon, Dévényben a Szabadság kapuja emlékmű. Annak a szövege úgy lett megfogalmazva, hogy az 1945 után erőszakkal kitelepítettekre is megemlékezzen.⁴ Ezt én vetettem fel, és akkor nagyon-nagyon kellemes érzés volt, hogy Ján Langoš ezt természetesnek tartotta és támogatta. Az átadási ünnepségen mondott beszédében is világossá tette, hogy az emlékmű főhajtás ezen üldöztetés áldozatai előtt is. Nagyon örülnék, ha ez az emlékmű a szlovákiai magyarok között is ismertté válna, nem ártana ott egy-két koszorúzást szervezni...

Elmondta, milyen politikai és társadalmi ellenállás fogadta az intézet felállításának gondolatát. Ehhez képest az ügynökakták és egyéb iratok nyilvánosságra hozatala, hozzáférhetősége nem okozott különösebb politikai hullámverést.

Ez így van. Sokkal nagyobb baj lett volna, és sokkal erőteljesebb politikai következményei lettek volna annak, ha ez az intézet nem jön létre, és azok az iratok nem kaptak volna nyilvánosságot. Mert akkor az történhetett volna, ami korábban meg-megjelent, és más országokban megtörtént, nevezetesen, hogy az éppen regnáló kormány annak az aktáját rántja elő, akiét akarja, és abból csinál botrányt, amit éppen akkor a hatalmi érdekei megkívánnak. Így volt egy hullámhegy, mindenki rávetette magát az internetre, végignézte a listákat, megkereste azokat az embereket, akik érdekelték – ezt lehetett látni a keresési statisztikákon, hogy ez eltartott másfél-két évig –, aztán a hullámhegy hullámvölgyggyé vált, és a továbbiakban azok érdeklődtek, akik vagy kutatók voltak, vagy saját dolgaiknak szerettek volna utánanézni, és a világ legtermészetesebb dolgává vált, kész. A botrány átvonult, és nem mérgezte a közéletet éveken, akár évtizedeken keresztül. Nagyon egészséges dolog volt.

3 Ján Langoš (1946–2006) szlovák politikus. A rendszerváltás után Csehszlovákia első belügyminisztere. A Nemzeti Emlékezet Intézetének létrehozásáról intézkedő törvényjavaslat előterjesztője a szlovák parlamentben (2002), majd tragikus haláláig az intézet igazgatótanácsának elnöke.

4 A 2005-ben állított Szabadság kapuja emlékmű „a hazájukból elüldözött polgároknak” állít emléket. Szövege pontosítja az elüldözöttek definícióját: ide sorolja a szovjet gulágokra elhurcoltakat, az 1945 után deportáltakat, a kommunista rendszer elől menekülőket, illetve kitér a tiltott határátlépés kísérlete miatt bebörtönzöttekre s a szökés közben a határon meggyilkolt személyekre is.

Ugyanakkor az ügynököket se nagyon zavarta, nagyon kevesen vonultak vissza emiatt a közéletből.

Egy-kettő volt. Azt azért látni kell, legyenek egy kicsit az ördög ügyvédje is, hiszen annak idején az ember ezt meg is tapasztalta: annak, hogy valakit beszervezhettek, különféle okai lehettek. Az emberi élet összetett dolog, különféle helyzetekben különféle dolgokra lehet rákényszeríteni embereket. Ezek a rendszerek már csak ilyenek. Azt is meg kell nézni, hogy konkrétan ki mit csinált. Az persze nyilvánvaló, hogy aki ügynök volt, az tudott róla. Az szerintem egy nagyon fontos eredmény volt, hogy nem sikerült tönkretenni az intézetet. Annyi támadás érte, annyiszor megpróbálkoztak, hogy ellehetlenítsék pénzügyileg, az épületéből kirúgják, egyéb módokon, s ezt sikerült kivédeni.

Az EBLUL-ban kifejtett tevékenységed hogyan járult hozzá tudományos munkásságodhoz?

Ha a kérdés arra vonatkozik, hogy a teoretikus felkészültségemhez hozzájárult-e, akkor a válasz nemleges. De az empirikus ismereteimet nagyban gyarapította. Ez egy föderáció volt, egy ernyőszervezet, amelyen belül az egyes uniós tagországok kisebbségei megalakították a maguk kis büroát, itt SLOVBLUL-nak neveztük, ehhez csatlakoztak az itteni kisebbségek szervezetei, köztük a Fórum Intézet. Évente egyszer volt egy konferencia, amire minden ország hivatalos volt, és aztán amikor engem beválasztottak az elnökségbe, akkor évente még plusz háromszor gyűléseztünk valahol az Unió területén. Ez egy nagyon konkrét, praktikus ügyekkel foglalkozó nyomásgyakorló szervezatként működött. Rengeteg kisebbségi aktivistával ismerkedtem meg, akik nagyon sokat meséltek arról, hogy mik a gondjaik, milyenek a viszonyok náluk. Hogy mennyire más az, ami Finnországban van, meg ami Franciaországban van pl. Ilyen szempontból sokat adott. Más az, amikor az ember elolvass egy leíró szöveget, teli statisztikai adatokkal, és más az, amikor az embernek ezt elmesélik.

1996-tól a Fórum Intézet elnökének funkcióját is betöltöd. Munkálkodásod az intézetben a közéleti vagy a tudományos munkásságod része inkább?

Van egy ismert mondás, egy zsidó viccben hangzik el, hogy „erről még nem hochmeccoltam”. Nem tudom megmondani. Az az igazság, hogy ahogyan én az egészet abban az időben, 1996-ban, értelmeztem, az a következő volt: amikor a Magyar Polgári Pártban, a Független Magyar Kezdeményezés jogutódjában elkezdődtek a belső harcok, és láttam, hogy ebben a pártban hatalmas eltolódás figyelhető meg, hogy egyfajta érdekszervezet irányába tolódik el, akkor elment a kedvem a dologtól. Becsületből végigverekedtem ugyan azt a hatalmi harcot, de azért lehetett látni, hogy ha esetleg sikerülne is megnyerni, akkor is csak romokat találna az ember a végén... Ez egy hosszú történet, amit nem akarok részletezni. Akkor Tóth Karcsi, aki mindig mindent szervezett, és százmillió dolgot próbált ki és tartott a kezében, azzal jött, hogy itt kellene egy tudományos intézetet indítani, mert ez amúgy is régi örökség, mindannyian tudtunk a Masaryk Akadémiáról, ismertük Zalabai Zsigmond és a többiek elképzeléseit, tehát ez a mi körünkben eléggé ismert célkitűzés volt. És hát ebből a pártból ki tudja, mi lesz, ebbe kellene belefogni végre, és én mondtam, hogy a legnagyobb örömmel. Tulajdonképpen az elejétől fogva részt vettem a munkában. Egy dologra nagyon vigyáztam, ez összefügg az 1990. januári döntésemmel, amiről már beszéltem, hogy még

véletlenül se kerüljek valamiféle menedzseri pozícióba, mert tudtam, hogy abból csak baj lenne. *(nevet)* Úgyhogy azt találtuk ki, hogy elnök leszek, a Karcsi meg majd igazgató lesz, és akkor ez valahogyan működni fog. De ennek nem igazán volt jelentősége, mert ezek formális dolgok voltak, érdemben ez egy baráti társaság volt, később is nagyon sokáig így volt ez: leültünk, és mindent megbeszéltünk, és közösen hoztunk döntéseket. Én a magam szerepét, természetemből vagy adottságaimból kifolyólag, itt is abban láttam, hogy ötleteket adok, meg szempontokat fogalmazok meg. Ez érdekes szerep, kevéssé látható, ritkán beazonosítható. Van a tudományosságnak, különösképpen a filozófiának egy érdekes adottsága, nevezetesen, hogy a felfedezések java része abban rejlik, hogy a nagyon összetett, nagyon bonyolult és érthetetlen dolgokat lényegre törően leegyszerűsíti és megfogalmazza. Ez valamelyest megy nekem. Csak ennek aztán az első következménye, hogy amikor az ember ezt kimondja, megfogalmazza, akkor a többiek úgy reagálnak, hogy persze, igen, akkor menjünk tovább. És a dolog el is van felejtve szinte. De hát ezt az ember már megszokta... *(nevet)* Tehát itt láttam a magam szerepét, hogy a legfontosabb döntéseket próbálom meg valamilyen módon értelmezni, befolyásolni, kialakítani. S úgy érzem, hogy ennek eredményeképpen megfontoltabban tudtunk dönteni. Az előre sejthető volt, hogy ha ez a kezdeményezés sikeres lesz, akkor lesz egy halom irigyünk, és sokaknak kellemetlen lesz, amit az intézet majd produkál. Tehát nekünk meg fog kelleni próbálni oly módon orientálódni a mindennapi realitásokban, ami lehetővé teszi, hogy az intézet fennmaradjon. Ez nem egy termelővállalat, amelyik megtermeli a saját javait és eladja, majd a bevételből él meg. Ez olyan tudományos intézmény volt, amely támogatásokból élt. Egy döntést már az elején meghoztunk, és ez máig érvényes, hogy nem akarunk költségvetési intézménnyé, állami intézménnyé válni. Mert az kiszolgáltatottságot jelent. Ha nem vagyunk költségvetési intézmény, akkor viszont projektekből kell élni, támogatásokból, koldulásból, hogy nagyon direkt módon fogalmazzak. Szerencsére már megjelent a szlovákiai magyar vállalkozóknak egy olyan szűk csoportja, amelyik túljutott a kapitalizmus „cápa-korszakán”, és valamilyen módon társadalmi felelősséget is érzett. Ennek eredménye például, hogy Somorján ezt az épületet fel lehetett építeni. És ez tényleg hiánypótló dolog volt, és pillanatok alatt vonzóvá vált a kutatók és a közvélemény számára. Az intézmény iránti szimpátia egy nagyon fontos döntés következménye is volt, és minden erőmmel azon vagyok mind a mai napig, hogy ez érvényben is maradjon, nevezetesen, hogy ebben az intézményben nem volt semmiféle elvárt követelmény, sem módszertani, sem tartalmi szempontból. Az intézet a kutatóknak teljes szabadságot adott. Persze voltak megrendelések, amiket el kellett végezni, de olyan megrendeléseket nem vállaltunk, ahol a megrendelő megmondta volna, mi legyen az eredmény.

Annyi tartalmi megszorítás azért nyilván van, hogy ez egy kisebbségkutató intézmény.

Nyilvánvaló, ez a mi profilunk. De azon belül semmilyen kutatónak senki soha nem írta elő, hogy mire kell jutnia, vagy milyen módszert kell használnia. Ez nem olyan gyakori ám. Nyomást gyakorolni lehet közvetlenül és közvetetten is, hogy finoman értésére adják az illetőnek... Mi ilyet soha nem csináltunk, se közvetve, se közvetlenül, lépten nyomon leszögeztük, hogy itt kutatási szabadság van. Egy dolgot vártunk el mindenkitől, hogy amit csinál, az legyen érdekes, fontos, jó. Ez volt az egyetlen szempont. Így működik a Fórum Társadalomtudományi Szemle is, amelynek én voltam az első főszer-

kesztője: ha az írás jó, közöljük, teljesen mellékes, hogy én egyetértek-e vele, vagy se. Amennyiben érdekes, bennünket érdeklő témával foglalkozik, színvonalas, akkor közöljük. A szerkesztőbizottsági üléseken soha nem is engedtem felvetni sem azt, hogy ki kivel ért egyet vagy nem ért egyet tartalmilag az adott dologban. Ez ma már nem is kérdés, ezt már mindenki megszokta, hogy ez így működik. Ennek az elvrendszerünkön túl volt egy nagyon fontos praktikus oka is: a szlovákiai magyar kutatótársadalom olyan kicsi, hogy bármiféle ideológiai osztás ezt a kicsit is tovább darabolná. Mi meg nem darabolni akartunk, épp fordított szándékaink voltak, nevezetesen, hogy minél többet becsatornázzunk abból a kevés emberből, aki van. S feltételeztük, hogy aztán majd csak szaporodik a számuk. S ez azért mostanra már meg is figyelhető, hogy ez a szám, ha nem is fénysebességgel, de azért szépen emelkedik.

Az egyik legveszedelmesebb időszaka a Fórum fennállásának a pártegyesülést követő időszak volt, mert rólunk tudható volt, hogy mi azt nem láttuk szívesen, tudtuk, hogy ez a Magyar Polgári Párt végét fogja jelenteni. Így is lett: hogy egyetlenegy számot mondjak, olyan 2200-2300 tagunk volt, és az egyesülés után maradt hétszáz. Tehát azok maradtak, azok regisztráltatták magukat formálisan az egyesült új pártba, akik pl. önkormányzati képviselők voltak, tehát valamilyen módon részei voltak a hatalmi rendszernek. Azik aktivistaként, értelmiségiként tartoztak hozzánk, azok mind elmentek. Tehát mi a pártegyesülést elleneztük, de aztán tudomásul véve a realitást, elfogadtuk, hogy veszítettünk. Viszont a pártegyesülés után az a pletyka terjedt, hogy az intézet egy új párt jól álcázott magja. Eszünk ágában nem volt ilyesmi, abszolúte nem, ezt kellett valahogy kibírni, valami módon ellensúlyozni, főleg az után, hogy a híresztelések a sajtóban is hangot kaptak. Hogy mi itt csak a megfelelő pillanatra várunk... S ez évekig tartott. Ezt ugye Magyarországon ki kellett védeni, mert a támogatásaink egy jelentős része onnét jött, az itteni támogatási rendszerbe bele kellett valahogyan férnünk, miközben a Dzurinda-kormányokban ott volt a Magyar Koalíció Pártja is, szóval valahogy ezt kezelni kellett. Rövid távú taktikázásokkal kezeltük, mert ilyen helyzetben a sima cáfolat kevés, az sosem eléggé hatékony, főleg úgy, hogy a pletykák terjesztői jobb kommunikációs helyzetben vannak, mint azok, akikről terjesztik. Aztán ez fokozatosan gyengült, és miután kiderült, hogy vannak dolgok, amiket csak mi tudunk megcsinálni, vannak olyan anyagjaink, tudunk olyan közvélemény-kutatásokat csinálni stb., amik nélkül a politikai vezetés élete is sokkal nehezebb, vagy legalábbis nehezkesebb lenne, elkezdett ez változni, a politikusok is megértették, hogy ez számukra is hasznos dolog.

Ez elég durván hangzik, hogy a Fórum azért alakult, mert néhány ember teret veszített a politikában.

Ez a realitás. Mondjuk, az én esetemben nem pusztán térvésztről volt szó, ahogy elmondtam, én soha nem akartam se képviselő, se kormánytag, magas rangú állami hivatalnok lenni. Én elmentem tanítani egy egyetemre, és azzal nagyon elégedett voltam. De egyébként van benne igazság. Ha az a hatalmi harc másképp sül el, ha egy-két dolog más irányba fordul, akkor nem biztos, hogy lett volna Fórum Intézet. De úgy van ez, hogy ha megint más dolgok másképp sültek volna el, akkor az a párt se született volna meg, szóval... Így lett. Így lett megcsinálva.

A Fórum Társadalomtudományi Szemle szerkesztőbizottságának az elnöke vagy. Ez is régi vágy volt tájainkon, hogy legyen egy tényleges tudományos folyóirat. Van olyan szlovákiai magyar szerzőgárda, amelynek az írásaival a lap kitöltető?

Azt hiszem, hogy igen, bár mi nem csak szlovákiai magyaroktól közlünk. Ez egy megbecsült folyóirat. Most már az interneten is hozzáférhető, s Ausztráliától Amerikáig olvassák. Hatalmas előrelépés, hogy az idén indexált folyóirat lettünk, vagyis bekerültünk egy nemzetközi folyóirat-minősítő rendszerbe, ami a szerzők számára is fontos.

Elnökként hogyan látod, merre tovább?

Nem hiszem, hogy erre nekem vagy bárki másnak szabad lenne valamiféle kötelező érvényű választ adnia. A Fórum arra megy tovább, amerre a szlovákiai magyar tudományos élet dinamikája majd viszi. A Fórum mindazokat jelenti, akik az adott kutatásokban közreműködnek. És hogy kinek mi fog eszébe jutni, kinek milyen „kutatói görcsei” támadnak, azt én nem tudom előre megmondani, s nem is akarom. Ez teljesen a kutatóktól függ, meg persze attól, hogy talpon tudunk-e maradni, de ebben a pillanatban, kopogiam le, köszönjük szépen, megvagyunk. Ilyen helyzetekben én egyetlen dolgot vagyok hajlandó csinálni, hogy amennyiben szakszerűen felmerül valamilyen, nevezzük úgy, értelmiségi téma, akkor beszélgetek, s mondom a véleményemet, s annak esetleg lehet valami hatása. Ennyi. Egyébként pedig azon leszek minden energiámmal, hogy az a szabadság, ami itt a kezdetektől megvolt, az megmaradjon, hogy ebbe senki ne tudjon beavatkozni, s elvinni ezt egy konkrét érdeket, célt szolgáló intézmény irányába, legyen az gazdasági, hatalmi, vagy bármilyen más érdek. Persze, a császárnak meg kell adni, ami a császáré, mert az ember nem egy sivatag közepén létezik, hanem konkrét hatalmi viszonyok közepette, ezt viszont mindig átgondoljuk, s mindig egyensúlyozgatunk, dekagrammokra mérve átgondoljuk, hogy az adott esetben mit csináljunk. Ez állandó téma.

Végül beszéljünk még az egyéni tudományos munkádról. Azt már említetted, hogy még egyszer szeretnél nekifutni a nemzeti jogok – emberi jogok témának. Milyen terveid vannak még?

A következő könyvemnek az lesz a címe, hogy Európai identitás. Egy sorozatnyi tanulmányom már meg is jelent a témáról.

Ez nagyon aktuális téma.

Pontosan. Amikor elkezdtem, jó néhány évvel ezelőtt, akkor már lehetett látni, hogy ez dagadni fog.

Az európai identitás kérdésével ma elsősorban politikusok, politológusok, szociológusok foglalkoznak. A politikai filozófus miként közelít a kérdéshez?

Úgy gondolom, hogy európai identitás részben, különféle formákban, tulajdonképpen a keresztény Európa megszületése óta van. A Római Birodalmat csak részben tekinthetjük európai országnak, mert az három kontinensen terült el, de persze részben azt is idesorolhatjuk, s hogy egyáltalán van Európa, azt a görögök találják ki. Tehát nem is az a kérdés, hogy létezik-e ilyen, mert nyilvánvalóan létezik. Az alapkérdés az az, hogy ölthet-e ez olyan formát, hogy az európaiak politikai közösséggé váljanak. Mert ha

nem, akkor lehet európai identitás úgy is, hogy közben háborúk dúlnak... Méghozzá nem akármilyen politikai közösség létrejötte a kérdés, hanem olyan politikai közösségé, amelyik hatékonyabb, mint a világ más részei. Mert ennek a minőségét a globalizáció kihívásaihoz kell mérni, nem elég önmagához. Nyilvánvaló, hogy ehhez új elemekre is szükség van. Nem elég az az örökség, ami van, hanem egyes dolgokat ki is kell találni, illetve az örökségből ki kell tudni válogatni bizonyos dolgokat. Rám nagyon nagy hatást gyakorolt az egész felvilágosodás. Az, ahogy a kor jelentős gondolkodói, államférfijai a rendiség válságából, a harmincéves háború után, tehát egy totális válságból ki tudták emelni Európát... És hát az első és második világháború, meg aztán a kommunizmus és a kettéosztottság, az ilyen válság volt, és ez a válság ma is tart. Ha megnézzük, milyen pozícióban volt Európa az első világháború előtt a világ egészén belül, és milyen pozícióban van most, akkor látjuk, hogy ez a pozíció lineárisan romlik. 1989 után reméltük, hogy a válságnak vége, de nem így lett. A kérdés, hogy ebből mit lehet kihozni. Európának eddig a különféle mélypontjaiból mindig sikerült kiemelkednie. Ha én egy-két értelmes gondolattal hozzá tudnék ehhez járulni, az jó lenne. Most már eljutottam odáig, hogy látom az alagút végét, tehát belátható időn belül ebből lesz könyv.

Tehát legkevesebb két nagy könyv még vár ránk.

Ó, több is. Van még egy téma, amit emiatt szakítottam félbe: annak az a neve, hogy magyar–szlovák megbékélés. Erről is írtam már néhány dolgot, és ebből is szeretnék összekalapálni egy könyvet. Ha úgy két éven belül sikerülne ezt befejeztem, akkor aztán lépnék még majd más irányokba is.

Amikor Amerikában tanultam ösztöndíjasként, akkor részt vettem egy tanfolyamon, amely az alkotmányosság kérdéseivel foglalkozott. Az alkotmányosság tudvalevőleg nem azonos az írott alkotmánnyal, az is része persze, hanem egy szélesebb fogalom, egyebek között az alkotmányos értékrenddel is foglalkozik, az alkotmányos intézmények működésével stb., s ez nagyon megragadott. Mert ugye a demokráciának ez a formális teteje. Az egyik kimenete ennek a dolognak néhány tanulmány, majd egy könyv lett, amelyikben a korábbi magyar alkotmány határon túli magyarokkal foglalkozó kitételével foglalkozom, olyan szempontok alapján, amiket ott, Amerikában magamba szívtam – tehát, hogy ez ki mindenki számára mit jelenthet, milyen nyomai vannak a különféle értelmezéseknek, miközben, ha egyszer a szöveg közmegegyezéssel került az alkotmányba, akkor az alkotmányozók elvileg azt vállalták, hogy alkotmányos egyetértés lesz ebben az ügyben. És megnéztem, hogy ez mennyire van, és mennyire nincs így. El is döntöttem, hogy ha megváltozik az alkotmány, akkor ezt a vizsgálódást folytatni fogom. Ez is az elhatározásaim közé tartozik.

Sándor Eleonóra

Öllős László önálló kötetei:

1. *Emberi jogok – nemzeti jogok.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Liliium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2004, 252 p. / Nostra Tempora, 10./
2. *Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008, 160 p. /Nostra Tempora, 16./